

**ESKI TERMIZNING IX-XIII ASRLAR BOSHLARI MODDIY MADANIYATI VA
XO'JALIK HAYOTINING O'RGANILISH TARIXI**

Muhammadiyev Zohid Odinamuhamat o'g'li

“Sales doctor solution” kompaniyasi mutaxassisi

zoxidmuxammadiev15@gmail.com

+998970761705

Annotatsiya: Termizning iqtisodiy hayotida savdoning salmog'i ham katta bo'lganini ko'rishimiz mumkin. To'quvchilik, kulolchilik ham jadal sur'atlar bilan rivojlangan bo'lib, ayniqsa kundalik turmush bilan bevosita bog'liq bo'lgan kulolchilik alohida o'rin tutadi. Hunarmandchilikning bu turi bu holat yozma manbalarda ham batafsil keng yoritilgan. Jumladan, Ibn Xavqal Termizda katta daromad keltiradigan hashamatli rabotlar (karvonsaroylar) mavjudligini qayd etgandi.

Bu karvonsaroydan sharqda kulollar mahallasi bo'lgan, bu yerdagi ustalar serxasham sopollar, shu jumladan qolipda turli shakl va xajmdagi naqsh chizilgan hashamdor idish va ko'zalar tayyorlashgan. Har bir ustaxona egasining ikki yoki uchta xumdoni bo'lgan.

Kalit so'zlar: Eski Termiz, kulolchilik, xumdonlar, xumlar, hunarmandlar

Annotation: We can see that trade also played a large role in the economic life of Termez. Weaving and pottery also developed rapidly, especially pottery, which was directly related to everyday life, has a special place. This type of craft is also widely covered in written sources. For example, Ibn Khawal noted that the rabota (luxury) brought great income in Termez.

East of this caravanserai, there was a potters' neighborhood, where the craftsmen here produced luxurious pottery, luxurious dishes and jugs with patterns of various shapes and sizes on the mold. Each workshop owner had two or three humdons.

Keywords: Old Termez, pottery, khumdans, khums, craftsmen.

Аннотация: Мы видим, что торговля также играла большую роль в экономической жизни Термеза. Быстро развивались ткачество и гончарное дело, особенно гончарное, которое было напрямую связано с повседневной жизнью. Этот вид ремесла также широко освещен в письменных источниках. Например, Ибн Хаваль отмечал, что работа (роскошь) приносила в Термезе большой доход.

К востоку от этого караван-сарая находился гончарный квартал, где мастера изготавливали роскошную керамику, изысканную посуду и кувшины с узорами различных форм и размеров на формах. У каждого владельца мастерской было два-три хумдона.

Ключевые слова: Старый Термез, гончарное дело, хумданы, хумы, мастера.

XX-asrning 20-yillarigacha o'rta asrlar davri Termiz va Chag'oniyon tarixi va madaniyatini sharhlashda asosiy manba akademik V.V.Bartoldning asarlari bo'lgan. Uning arab-fors manbalarini chuqur o'rganish asosida yozilgan “Turkiston mo'g'ullar boskini davrida” asari Termiz va Chag'anyon viloyatlari, ularda joylashgan qishloq va shaharlar haqida qimmatli ma'lumotlar beradi. O'rta asrlar davri Termiz moddiy madaniyatini o'rganish 1926-1928-yillarda Termiz podshohlarining Ko'hna Termizdagi saroyida olib borilgan arxeologik qazishmalardan boshlandi. 1936-1938 yillarda shahar tashqarisida joylashgan mudofaa qal'alari, temirchilar mahallasi va o'rta asr Termiz binolarida keng ko'lamli arxeologik qazishmalar olib borildi.⁷⁰

Ayniqsa, Ko'hna Termizdagi Termiz shohlari saroyining to'liq o'rganilishi hayratlanarli. Ana shu manbalar va tarixiy ma'lumotlar asosida Termiz shahrining o'rta asrlar davri tarixiy topografiyasi ishlab chiqilgan. M. E. Masson rahbarligida yaratilgan “Termiz arxeologik kompleks ekspeditsiyasining ilmiy kolleksiyalari” (“Termiz arxeologik kompleks ekspeditsiyasining tuplamlari”)da bu davrdagi Termiz tarixi va undagi yodgorliklar haqida ma'lumotlar keltirilgan.

1969-yildan boshlab E.V.Rtveladze boshchiligidagi bir guruh san'atshunoslik ekspeditsiyasi bevosita hududdagi mavjud arxeologik yodgorliklar va ularni saqlash masalalarini ro'yxatga olish va xaritalash ishlarini boshladi. Keyinchalik u “Surxondaryo viloyatining tarixiy, arxeologik va me'moriy yodgorliklar majmuasi” deb nomlangan yirik ilmiy yunalishga aylandi.

Surxondaryo viloyati yodgorliklarini ro'yxatga olish bilan birga o'rta asrlarga oid qadimiy yodgorliklarda arxeologik qazishmalar olib borildi.

Dalvarzintepa shahri yaqinida joylashgan Garmalitepe ana shunday yodgorliklarga mansub. Sh.R.Pidayev va T.J.Annayevlar o'rta asrlarda Chag'oniyon tarixini o'rganishga katta hissa qo'shgan.

E.V.Rtveladze arab va fors manbalarida tilga olingan Toxariston shahar va qishloqlari nomlarini hozirda mavjud arxeologik yodgorliklar nomlari bilan solishtirdi.

1980-yildan boshlab Shimoliy-G'arbiy Toxaristonning markaziy shaharlari bo'lgan Ko'hna Termiz va Budrachtepada o'rta asr binolari va ular bilan bog'liq madaniy qatlamlarda tizimli ravishda tadqiqot olib borilmoqda. Natijada Eski Termizda o'rta asr istehkomlari, shahar turar joylari, kulollar va kulollar mahallasi, xristian cherkovlari va boshqalar o'rganilgan. Ushbu tadqiqotlar tufayli Termizning o'rta asr madaniyatidan dalolat beruvchi ko'plab manbalar olindi.

IX—XIII asrlarda Termiz tarixi va madaniyati masalalari quyidagi asarlarda yoritilgan: Termiz arxeologik kompleks ekspeditsiyasining «Ilmiy to'plamlari» (rahbari M.E.Masson), «Surxondaryoning o'rta asrlar davri yodgorliklari» (Z.A.Arshavskaya, Z.A.Hakimov, E.V.Rtveladze), “O'tgan asrlar yodgorliklari” (A.S.Sagdulayev) va boshqalar. J.Ilyosov va

⁷⁰ SH.R.Pidayev.Qadimiy Termiz

Sh.Rahmonovlar IX—XIII asrlardagi qishloq aholisining san'ati, madaniyati, harbiy san'ati hamda Termizning mudofaa inshootlarini o'rganishda muhim tadqiqotlar olib bordilar.⁷¹

Termiz va Chag'oniyonning so'nggi o'rta asrlar davri (XVI-XIX asrlar) tarixi va madaniyati juda kam o'rganilgan. Surxondaryo viloyati hududidagi so'nggi o'rta asrlarga oid yodgorliklarda olib borilgan arxeologik qazishmalar Termizda XVI-XIX asrlar o'ziga xos madaniyat mavjud bo'lganligini ko'rsatadi.

XVI-XIX asrlarda Termiz va Chag'oniyon tarixini rivojlantirishda yozma manbalar bilan bir qatorda u yerda saqlanib qolgan me'moriy yodgorliklar ham katta ahamiyatga ega. 1970 - yildan boshlab butun viloyat bo'ylab so'nggi davr yodgorliklari ro'yxatga olinib, dastlabki qazishmalar olib borildi.

Bu borada T.Annayev, Sh.Pidayevlar tomonidan To'palang suv ombori havzasida joylashgan Yoni-Kalon atrofida, Karvonsaroyda XVI-XIX asrlarga oid arxeologik qazishmalarni qayd etishimiz mumkin. Xotinrabotda joylashgan. Shuningdek, Ko'xitang va Boysun tog'lari yonbag'irlarida, Jarqo'rg'on atrofidagi o'rta asrlarning so'nggi davriga oid bir qancha yangi ob'ektlar ro'yxatga olindi. Ayniqsa, Ko'hna Termizning qo'rg'on qismida olib borilgan arxeologik qazishmalar tufayli bu davr Termiz madaniyatini yoritib beruvchi ko'plab moddiy madaniyat namunalari topildi.⁷²

Surxondaryo tarixi va bu hududdagi arxeologik yodgorliklar hamisha xorijiy mamlakatlar arxeologlari, tarixchilari va san'atshunoslarining diqqat markazida bo'lib kelgan. Ko'hna Termizdagi buddaviy yodgorliklardan topilgan qadimiy yozma manbalarni o'rganishga xorijlik olimlar B.Mukerji, N.Bxaatia, vengriyalik A.Xarmatta, germaniyalik X.Xumbaxlar beqiyos hissa qo'shdilar. Mustaqillik yillarida xorijlik olimlarning Surxon vohasi tarixiga qiziqishi ortdi. Baqtriya bronza davrini o'rganishga katta hissa qo'shgan va bu jahon hamjamiyatining Surxon vohasi tarixi, qadimiy madaniyati bilan yaqindan tanishishiga Filip Koll (AQSh), Ditrix Xaff, Kay Kanut kabi olimlarning hissasi bo'lgan. , Mayk Teufer (Germaniya), ilk temir davri yodgorliklari - Nikolos Baroffka (Germaniya), Vu Xin (Xitoy), antik davr arxeologiyasi - Per Lerish, Frans Grene, Klod Rapin (Frantsiya), Kato Kyuzo, K.Tanabe (Yaponiya), Laadislav Stancho (Chexiya) va boshqalarni misol qilishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. **Axrarov I.** Kuxonnaya keramika Fergani IX-X vv. IMKU, vip. 7. Tashkent, 1965.
2. **Annayev.T.J.** Rannesrednevekovie poseleniya severnogo Toxaristana. Tashkent. Izdatelstvo «FAN» UZBEKSKOY SSR 1988 g. 10-12 str.
3. **A n n a y e v T. D j .** Raskopki na Talitagora i nekotorie voprosi vodosnabjeniya Termeza i yego okrug//IMKU. Vip. 19 Tashkent: Fan, 1984.

⁷¹ **J.Mirzo .** Termiz tarixi.

⁷² **Annayev.T.J.** Раннесредневековые поселения северного Тохаристана

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

4. **A r s h a v s k a y a 3. A., R t v y e l a d z y e E. V., X a k i m o v 3. A.** Srednevekovie pamyatniki Surxandari. Tashkent: Izd-vo literaturi i iskusstvaim. G. Gulyama, 1982.

5. **Ilyasov Jangar, Zumrad Ilyasova.** Chag'oniyonning X – XI asrlar uy-ro'zg'or kulochiligi. San'at jurnali. 2011 yil. 3-soni.

6. Markaziy Osiyoda madaniy merosi Yaponiya muzeylarida. Toshkent 2019. "East Star media", "ZAMON PRESS INFO".

7. **Sh.Jo'rayev.** Buxoro vohasi IX-XI asrlar kulolchiligi chambarak naqshlar haqida. IMKU-28.

8. **Temirova Munira Amirqulovna.** Eski Termizning simob ko'zchalari. 5A120401–Arxeologiya. Magistrlik dissertatsiyasi.

9. **Pidayev Sh.R.** Seroglinyanaya keramika Mirzakultepe. IMKU, vip. 25, T., 1991.